

A korai tapasztalatok jelentősége. Van-e hatásuk a boldog felnőtté válásra?

Dr Várady Erzsébet
ny. neonatológus, laktációs szaktanácsadó

A 2023. április 25-én tartott *változások, választások, vállalások* című,
XXVII. Közösségi Pszichiátriai, Addiktológiai és Mentálhigiénés Konferencián
elhangzott előadás rövidített változata.

WHO: Gondoskodó ellátás a koragyermekkorai fejlődésért

**NURTURING CARE
FOR EARLY CHILDHOOD
DEVELOPMENT WHO (2018)**

**SEGÍTI A GYERMEKEKET
A TÚLÉLÉSBEN ÉS FEJLŐDÉSSEN.
TRANSZFORMÁLJA
AZ EGÉSZSÉGET ÉS
AZ EMBERI POTENCIÁLT**

Szakmai szervezetek a válaszkész gondozásról

WHO (*Responsive parenting: interventions and outcomes, Bulletin of the WHO, 2006*):

A válaszkész gondozás előnyei:

- jobb kognitív és pszichoszociális fejlődés
- betegséggel és halálózással szembeni védelem.

(WHO (2006) *Responsive parenting: interventions and outcomes, Bulletin of the WHO, 2*

WORLD ASSOCIATION FOR
INFANT MENTAL HEALTH

A kapcsolat a gondozóval, mely érzékeny és válaszkész a csecsemő és kisdéd igényeire, az **emberi fejlődés szempontjából kritikus** és ezért a **csecsemő alapvető joga.....**

(WAIMH. (2016). *WAIMH position paper on the rights of infants.*)

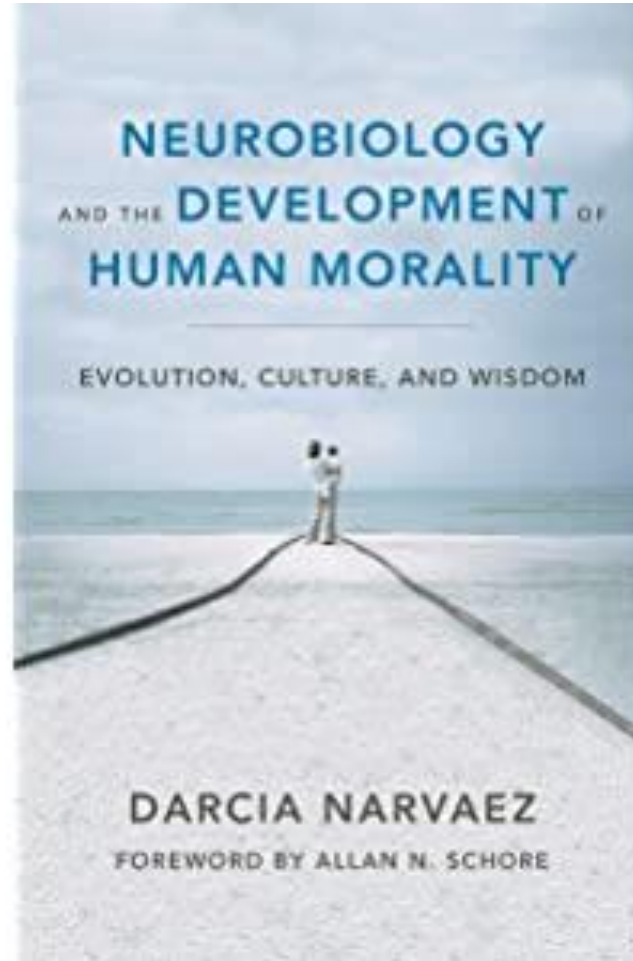
A koragyermekkorai fejlődés
optimalizálása
ősi örökségünk,
“a fejlődést alakító fészek”
biztosítása alapján

Fejlődést alakító fészek – evolved developmental nest (EDN)

Darcia Narvaez munkássága – evolúciós fejlődéstudomány

Notre Dame Egyetem, Indiana, pszichológus
Professor Emeritus

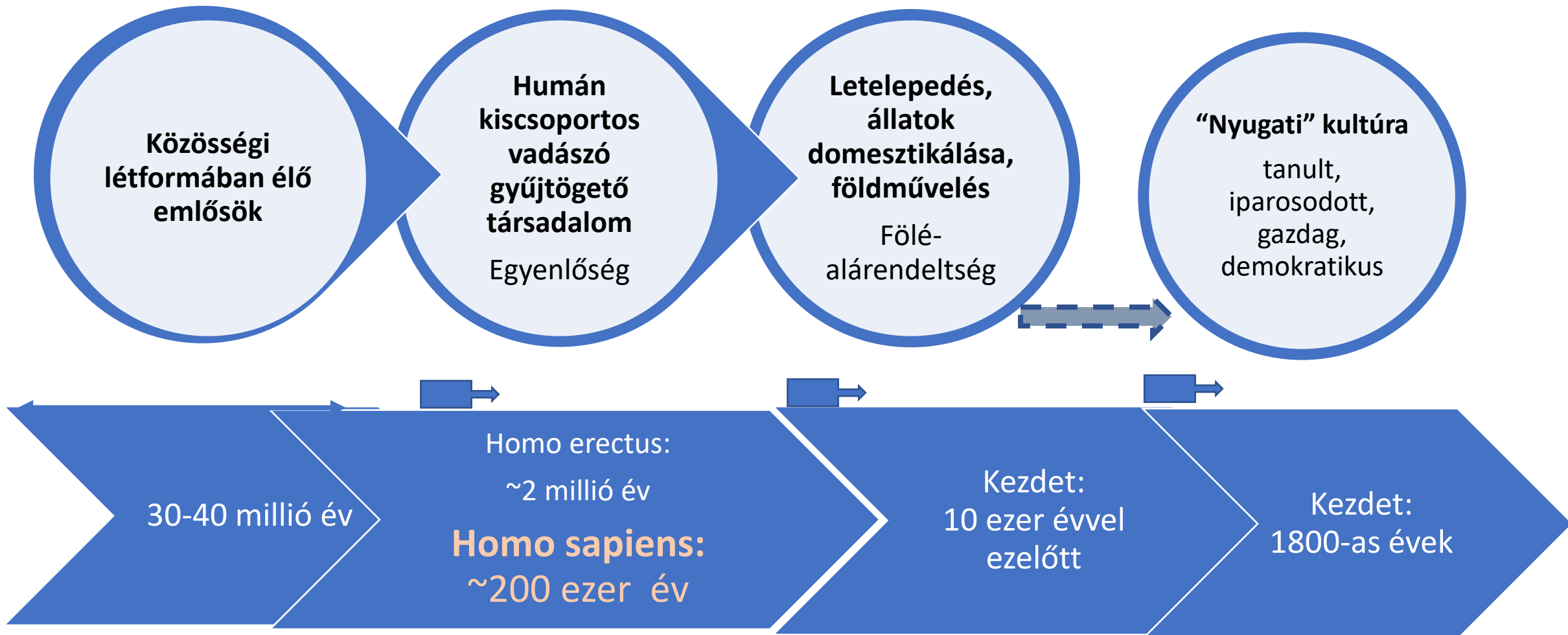

2014

NEUROBIOLÓGIA és
az EMBERI MORALITÁS
FEJLŐDÉSE

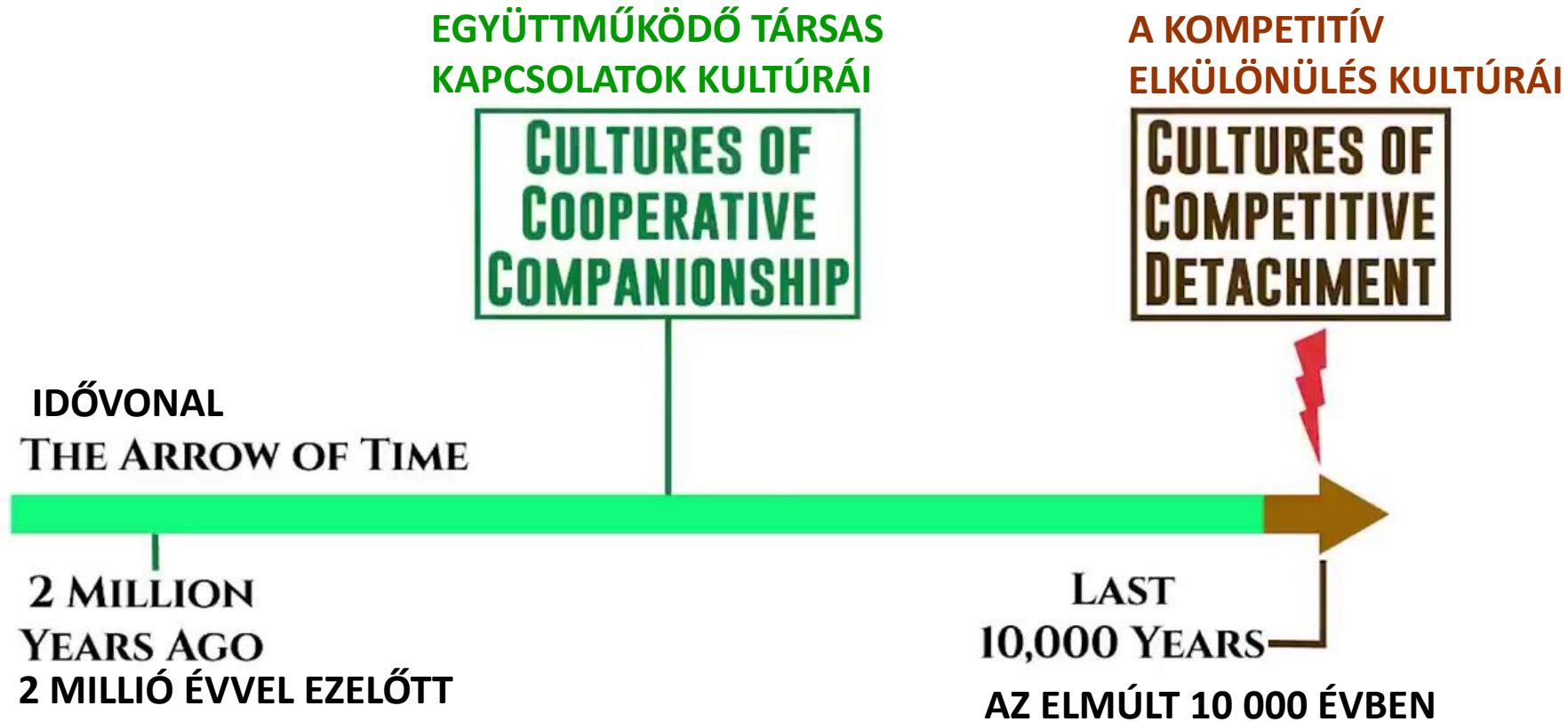
EVOLÚCIÓ, KULTÚRA ÉS BÖLCSESSÉG

Az emberiség fejlődéstörténete

AZ EMBERI FAJ TÖRTÉNETE

HUMAN SPECIES HISTORY

Gyűjtögető-vadászó létformában élők jellemzői

Az emberi faj létének 95%-át nomád, kiscsoportos (átlagosan 26 személy, gyerekekkel együtt) gyűjtögető-vadászó létformában töltötte (SBGH-small band gatherer hunter) aminek jellemzői:

- egyenlőség, az egyén autonómiájának megtartásával
- majdnem állandóan élvezetes közösségi aktivitás folytatása, legyen az gyűjtögetés, vadászat, pihenés, ének, tánc
- nem lévén felhalmozott javaik, élet az itt és mostban, tervezés legfeljebb csak a közeljövőre
- utódaik számára a “Fejlődést alakító niche/fészek” (EDN:Evolved Developmental Niche/Nest) - még sok hasonlóság az emlős fajnál tapasztalhoz, ami 30 millió éve alakul.

Honnan tudjuk?

Ma is létező gyűjtögető - vadászó törzsek létformájának vizsgálata (globálisan kb. 10 millió egyed).

A fejlődést alakító fészek

Evolved Developmental Nest/Niche (EDN)

Definíció*

“az organizmus fejlődésével kapcsolatos megbízható és ismétlődő
stimuláció és tapasztalat....

az adott faj tagjai által jellemzően örökölt ökológiai és szociális körülmények...

melyek újraszerveződnek minden újabb generációban ...

és az adott fajra jellemző viselkedés fejlődésének és fenntartásának alapját képezi.”

Az ősinktől ránk hagyott **nem genetikai örökség.**

* Lickliter, R., & Harshaw, C. (2010). Canalization and malleability reconsidered: The developmental basis of phenotypic stability and variability. In D. E. Hood, C. T. Halpern, G. Greenberg, & R. M. Lerner (Eds.), Handbook of developmental science, behavior, and genetics (pp. 491–525).

Az emberi újszülött más emlősökhöz képest **éretlenül születik**

MIÉRT?

MAGZAT

Várandósság
végén intenzív
agynövekedés

+

ANYA

Felegyenesedett
járás

keskeny csípő, szűk
szülőcsatorna

A humán
újszülött
“éretlenül
születik”

Emberi újszülött számára
9 hónap bent (in utero) után
18 hónap “kint” szükséges az “érettséghez”
(ami a legtöbb emlős újszülöttjét jellemzi)

koponyacsontok fúziója
agyfejlődés
önálló evés, járás

Hosszú ideig kiszolgáltató a gondozóinak-
24/7 gondozás igénye.
“MamaBaba” biopszichoszociális egység

Az agy és test intenzív fejlődése
az extrauterin életben történik-
környezeti hatások nagy szerepe

Az “éretlen” utód optimális fejlődése az EDN-ben.

Trevathan, W. R. (2011). Human birth:
An evolutionary perspective, (2nd Ed.).
New York, NY: Aldine de Gruyter

Az agy mérete a felnőttkori agymérethez viszonyítva a születéstől 5 éves korig

Megszületés	1 év	2 év	3 év	5 év
25%	50%	75%	80%	90%

Ábra – lásd:

<https://thescienceofearlylearning.com/science/early-brain-development/>

In:Titzer, R. Early Brain Development

Az agy mérete 5 éves kortól a felnőttkorig mindössze 10%-kal nő!

Szinapszisok képződése a megszületéstől 5 éves korig

- **Ábra:**

<https://thescienceofearlylearning.com/tips/early-literacy-milestones-and-tips/milestone-3/brain-development-and-synaptic-formation-chart-2/>

Nyelv

Szenzoros pályák (látás, hallás)

Magasabb kognitív funkciók

**A csecsemőknek
szükségük van
a “külső méh”
megtapasztalására
ahhoz, hogy fejlődjenek
és kapcsolatot
tudjanak létesíteni
másokkal.**

**Visszanyerhetjük ősi örökségünket,
ha megtörjük ezt a ciklust.**

Lásd: díjnyertes rövidfilm

www.BreakingTheCycleFilm.org

Hogyan szerezzük vissza ősi örökségünket?

Breaking the Cycle - Reclaiming Our Humanity with Our Evolved Nest

95% of our human history we valued cooperative companionship... what happened?

We can reclaim our ancestral heritage by breaking the cycle. Discover the award-winning science in the new short film.

www.BreakingTheCycleFilm.org

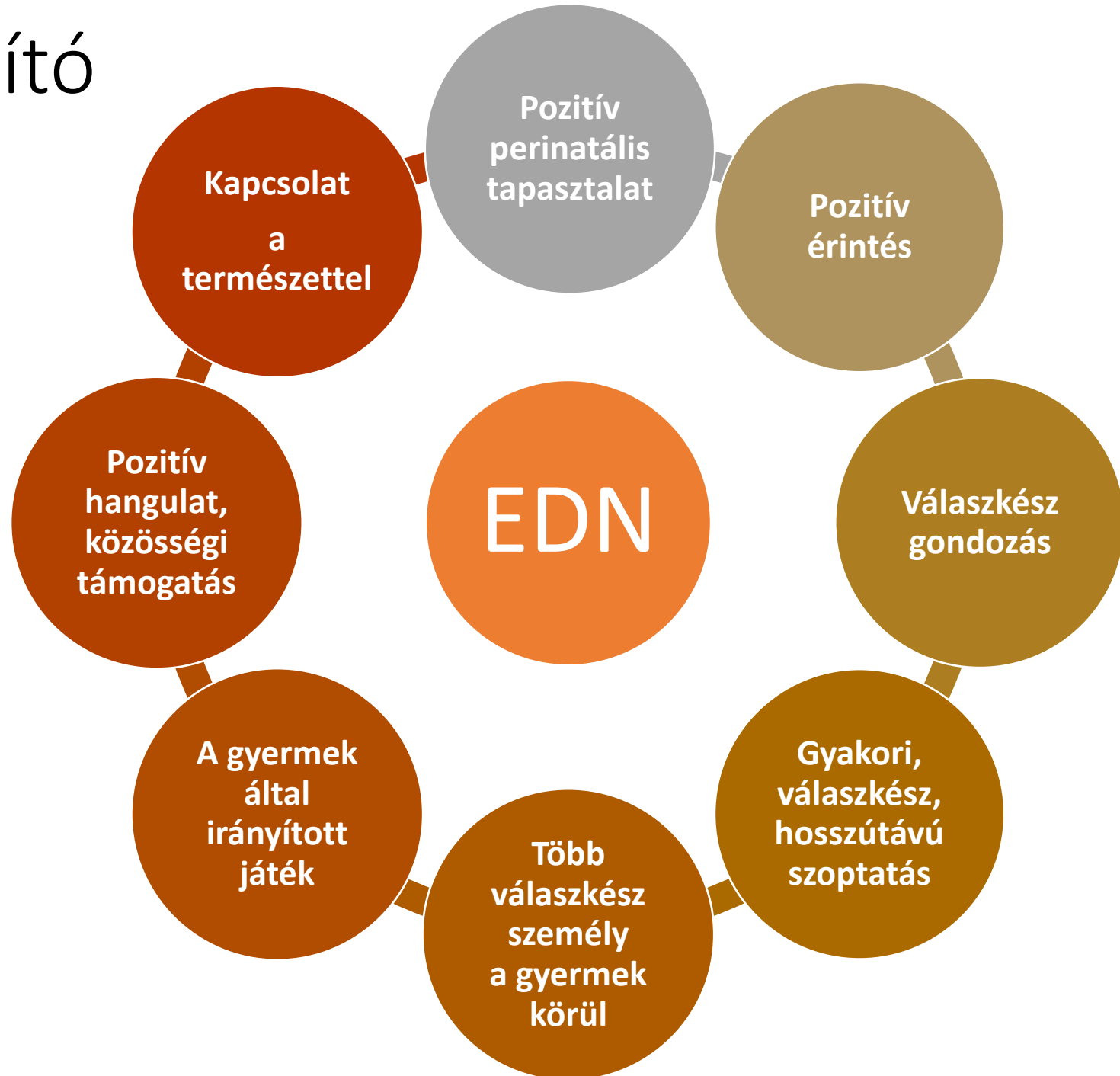

Az emberiség történetének 95%-ában becsültük az együttműködő társas kapcsolatokat... mi történt?

Visszaszerezhethetjük ősi örökségünket a ciklus megszakításával.
Nézzük meg a díjnyertes rövidfilmet.

https://www.youtube.com/watch?v=d_f4fzzFc8A
magyar felirattal nézhető

A fejlődést alakító fészek (EDN) elemei

EDN - a fejlődést alakító niche/fészek jellemzői a kiscsoportos vadászó-gyűjtögető létformában

- (1) **megnyugtató perinatális tapasztalatok (pl. nyugodt terhesség, nincs szeparáció, nincs fájdalom)**, melyek elősegítik az anya és gyermek közötti kötődést és a gyermek önregulációját.
- (2) **pozitív érintés** – magukhoz ölelve vagy a közelükben tartják - epigenetikai hatás, az agy plaszticitását segíti olyan funkciók esetében, mint a stresszre adott válasz és a vagus ideg működése; nem vonják meg az érintést, negatív érintés (testi fenytés) hiánya
- (3) **válaszkész gondozás** - azonnali és megfelelő válasz az ingerlékenységre, sírásra és szükségletekre, ami hat a gyermek szociális és neurobiológiai jóllétére;
- (4) **gyakori, válaszkész szoptatás** (kezdetben akár óránként 2-3x) és átlagban 2-5 éves korig – test, agy és immunrendszer megfelelő felépítése;
- (5) **több válaszkész személy, akik gyakran töltik be időszakosan az anya funkcióját (alloparents)** (különösképpen az apák és nagyszülők), ami elősegíti az anyai válaszkészséget és a gyermek érzését, hogy tartozik valahová;
- (6) **a gyermek által irányított játék több különböző életkorú játszótárral**, ami segíti a szocializációt és kontrollálja az agressziót;
- (7) **pozitív hangulat és közösségi támogatás - nagyfokú szociális beágyazódás**, aminek pozitív hatása van az egészségre és jóllétre; (közösségi támogatás az anya és gyermek számára)
- (8) **kapcsolódás a természethez** – pozitív ráhangolódás a gyermeket körülvevő természeti tájra

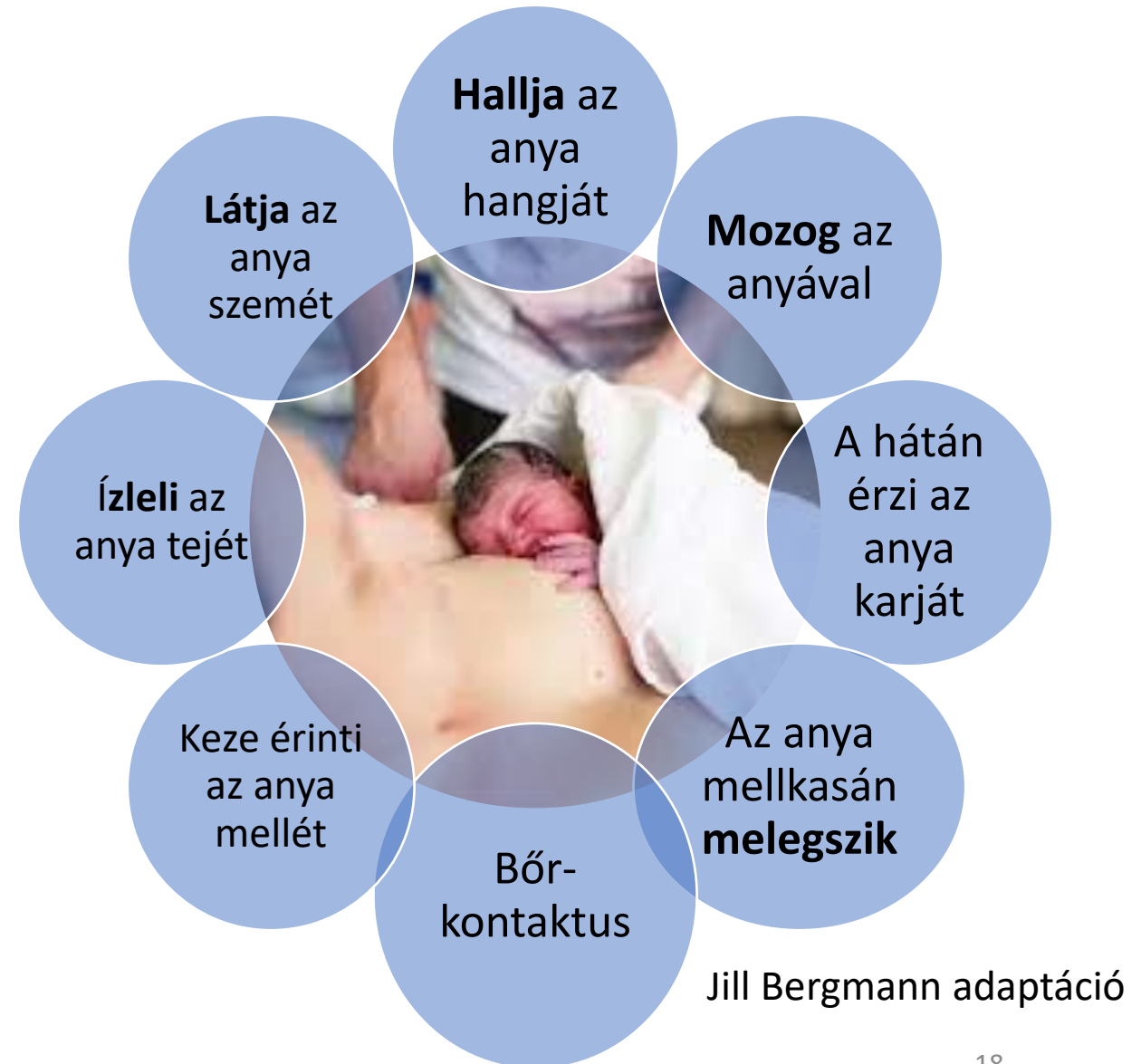
Perinatális tapasztalat a jelenkorban -korlátok és lehetőségek

CÉL	Megvalósulás korlátai	Mit tehetünk
Nyugodt várandósság	Normatív krízis Urbanizáció COVID pandémia Háború	Támogatás
Pozitív szülésélmény	>40% császármetszés Hüvelyi szülések>30%-át traumatikusnak élik meg	Természetes szülés elősegítése Családbarát szülészeti gyakorlat Az anya biztonságérzetét segítő attitűd
Bőrkontaktus megvalósulása közvetlenül a szülés után	Azonnali, háborítatlan, legalább 1 órás bőrkontaktus <szülések felében	Optimális bőrkontaktus előmozdítása a szülés módjától függetlenül Koraszülöttek számára kengurugondozás
Szeparáció hiánya	Császármetszés után sokhelyütt rövidebb/hosszabb szeparáció Koraszülött ellátással járó szeparáció	Szeparáció kerülése Családbarát, fejlesztéselvű koraszülöttellátás
Szoptatás	Nem megfelelő támogatás Az anyák sok esetben nem tudják megvalósítani kitűzött céljaikat	Pozitív szülés és szoptatásélmény segítése Folyamatos támogatás Megfelelő, egybehangzó információ
Fájdalom kerülése/csillapítása	Nem általános a rutin eljárások során Pl. immunizáció, vérvétellel járó szűrés	Rutin beavatkozások történjenek az anya jelenlétében/bőrkontaktusban Nem gyógyszeres fájdalomcsillapítás

Testi kontaktus a csecsemő számára (McKenna)

SZERETET + :

- A test melege
- Érzékszervek & idegrendszer stimulációjának helyváltozása
- Idegsejt proliferáció – agy “huzalozása” (brain wiring)
- Pulzus, légzés, vérnyomás stabilizálása
- Táplálás, a táplálék felszívódása
- Immunitás
- Hormonhatások
Oxitocin-love hormon ↑
Katekolaminok ↓
- Alvásciklusok szabályozása
- Kötődés

Az érintés jelentősége

- Meghatározó tapasztalat, a magzatot körülvevő méh védelmében kezdődik
 - Emlősökben az érintés befolyásolja a neurobiológiai viselkedést
 - A pozitív érintés feltételezett hatásmechanizmusa *
 - oxitocin rendszer befolyásolása
 - vagus ideg adaptív aktivitása
 - stresszhormon szint csökkenése
 - endorfin szint növelése
- csökkenti a szociális szorongást
(szorongás társas helyzetekben)
növeli az összetartozás és empátia érzését,
növeli a nyitottságot a szociális interakciókban
segíti az újat tanulást és fizikai jóllétet
- **Jelentős stresszor**
 - **nem csak a negatív érintés** (fájdalom, gyermekkorban testi fenyegetés), hanem
 - **az érintés megvonása!**

* Field, T. (2010). Touch for socioemotional and physical well-being: A review. *Developmental Review*, 30, 367-383.19

Pozitív érintés biztosítása, szeparáció elkerülése

- **Testi kontaktus szorgalmazása**

- “aranyóra” bőrkontaktus a megszületést követően, mely azonnali, háborítatlan, legalább 1 óra hosszat tartó
 - hordozás
 - szoptatás
 - mesterséges táplálás esetén is a csecsemő testközelben tartása
 - megnyugtatás testkontaktusban
 - koraszülött kengurugondozása
- A szülészeti intézményben elhelyezés **rooming-in** rendszerben
 - **Alvás a csecsemővel egy szobában (nem egy ágyban) szoros közelségben** egy éves korig (AAP)

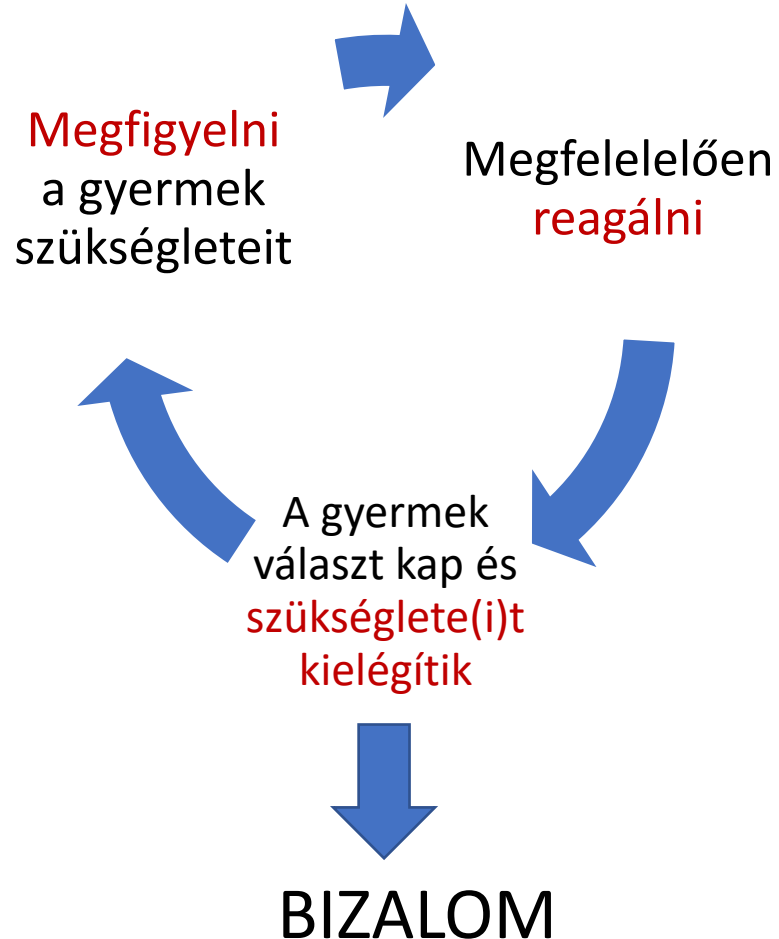
Pozitív érintés, interakció az állatvilágban “tigriséknél” (Nalla’s Ark)

A Mother's Love: Tiger Mom Hugs Her Cub in a Heartwarming Display of Affection.

Link: <https://www.youtube.com/watch?v=HD-iTMP-UUA>

Válaszkész gondozás ÉS táplálás

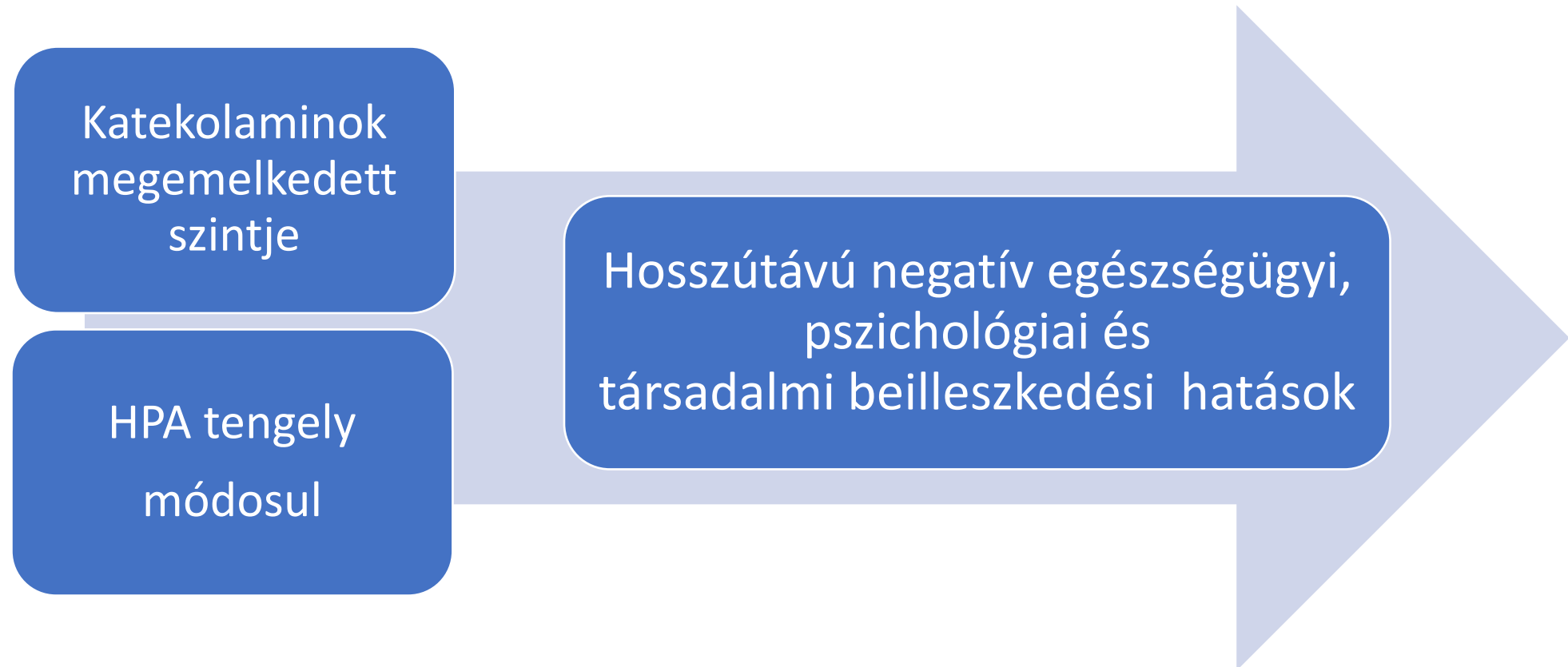

Válaszkész táplálás definíciója:

Azonnali, következetes,
a gyermek fejlettségi szintjének megfelelő válasz
a gyermek éhség és teltségjeleire.

Szeeparáció, válaszdepriváció lehetséges hatásai a csecsemőre

Puig, J. et al.(2013) **Predicting adult physical illness from infant attachment: A prospective longitudinal study.** *Health Psychology, 32(4), 409.*
Shonkoff, J. P. et al.(2009)**Neuroscience, molecular biology, and the childhood roots of health disparities: Building a new framework for health promotion and disease prevention.** *Jama, 301(21), 2252-2259.*

Still face experiment
“PLÉHPOFA” KISÉRLET
szokásos anyai
viselkedés,
majd rezzenéstelen arc

Tronick, E. Z.

[Still Face Experiment Dr Edward Tronick](https://www.youtube.com/watch?v=YTTSXc6sARg)

<https://www.youtube.com/watch?v=YTTSXc6sARg>

Pléhpofoa vs szoptatás, válaszkészség

Pléhpofoa okozta stressz

Szoptatás – válaszkészség

sabineduflo.fr

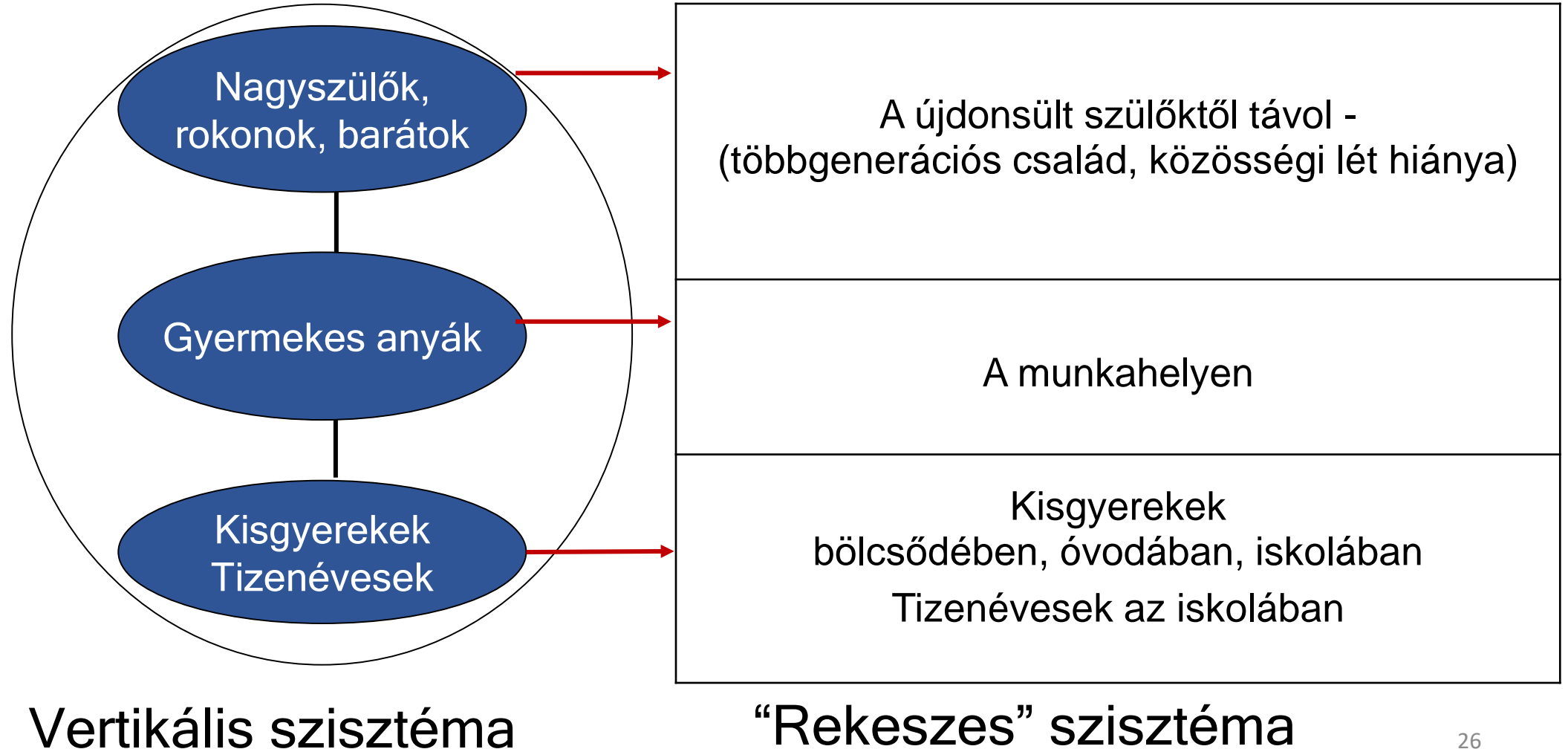
- Megemelkedett kortizolszint

- Anyai viselkedés hatása az epigenetikai programozásra – a DNS glukokorticoid receptor promotor gén csökkent DNS metilációja – csökkent kortizol reaktivitás* - megnövekedett stressztűrő képesség
- Megemelkedett neurotranszmitter oxtocin szint

A nem biológiai szülők által nyújtott “szülői” gondoskodás (alloparent) korlátozott

Eltolódás a társadalomban:

Többgenerációs családoktól/faluközösségektől a nukleáris család felé

A fejlődést segítő fészkek további fontos elemei

Közösségi beágyazódás

[Building a Safer Community – Life Roots Consulting](https://liferootsconsulting.com/building-a-safer-community/)
<https://liferootsconsulting.com/building-a-safer-community/>

“Szeresd a Földanyát”

breakingthecycle.com
Lásd a breaking the cycle filmben

“Nature Deficit Disorder” (Louv)

A természetben töltött idő megvonása tüneteket okozhat!

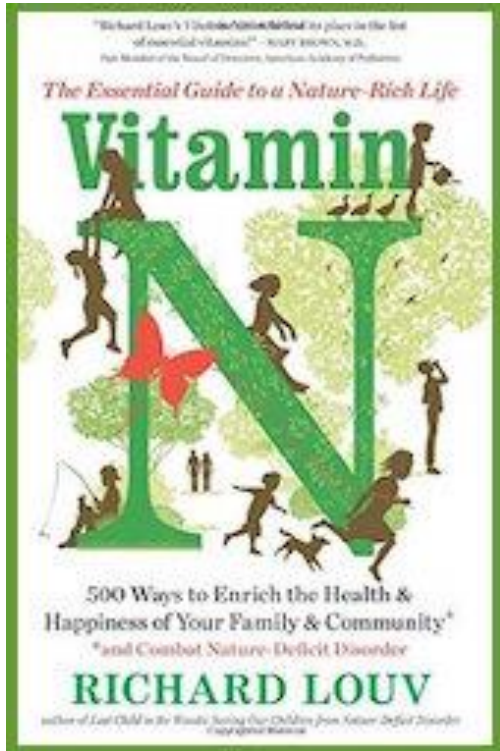
Lásd cikk az online Greater Good magazinban

https://greatergood.berkeley.edu/article/item/how_to_protect_kids_from_nature_deficit_disorder

A természetben töltött idő segíti a kreatív játékot,
a gyermek autonómiáját.

Számos vizsgálat bizonyítja a természetben töltött idő pozitív hatását
a mentális és fizikális egészségre.

Városi létformában kisebb zöldterületek is pozitív hatásúak.

A témáról részletesen olvasható a Greater Good magazinban és a Vitamin N: The Essential Guide to a Nature-Rich Life című könyvben

<https://www.amazon.com/Vitamin-Essential-Guide-Nature-RichLife/dp/1616205784>

Az ábra a fenti könyv borítója -a dián szereplő kép forrása.

EDN hiánya → Agresszió

Harlow megfigyelése majmokról

Video magyar változat:

<https://www.youtube.com/watch?v=oWEUWwqHuwk>

Harry Harlow amerikai kísérleti pszichológus,
50-es évek

Kérdés: hogyan tanulnak a majmok?
Elkülönítetten nevelt kismajmokat
azonos környezetben és táplálkozási feltételek
mellett.

Az anyátlan kismajmokról felnőttkorukban
durva, agresszív anyák váltak, úgy rázták le
kicsinyeiket, mint valami élősködőt.

Mi hiányzott ezeknek az anyáknak
kölyökkorukból?

Különböző póttanyákkal kísérletezett:
tejesüveggel felszerelt drótanya
puha, de "emlő" nélküli szőronya.

A kismajmok, amikor megijedtek,
féltek valamitől, a szőronyához szaladtak
(pozitív érintés!).

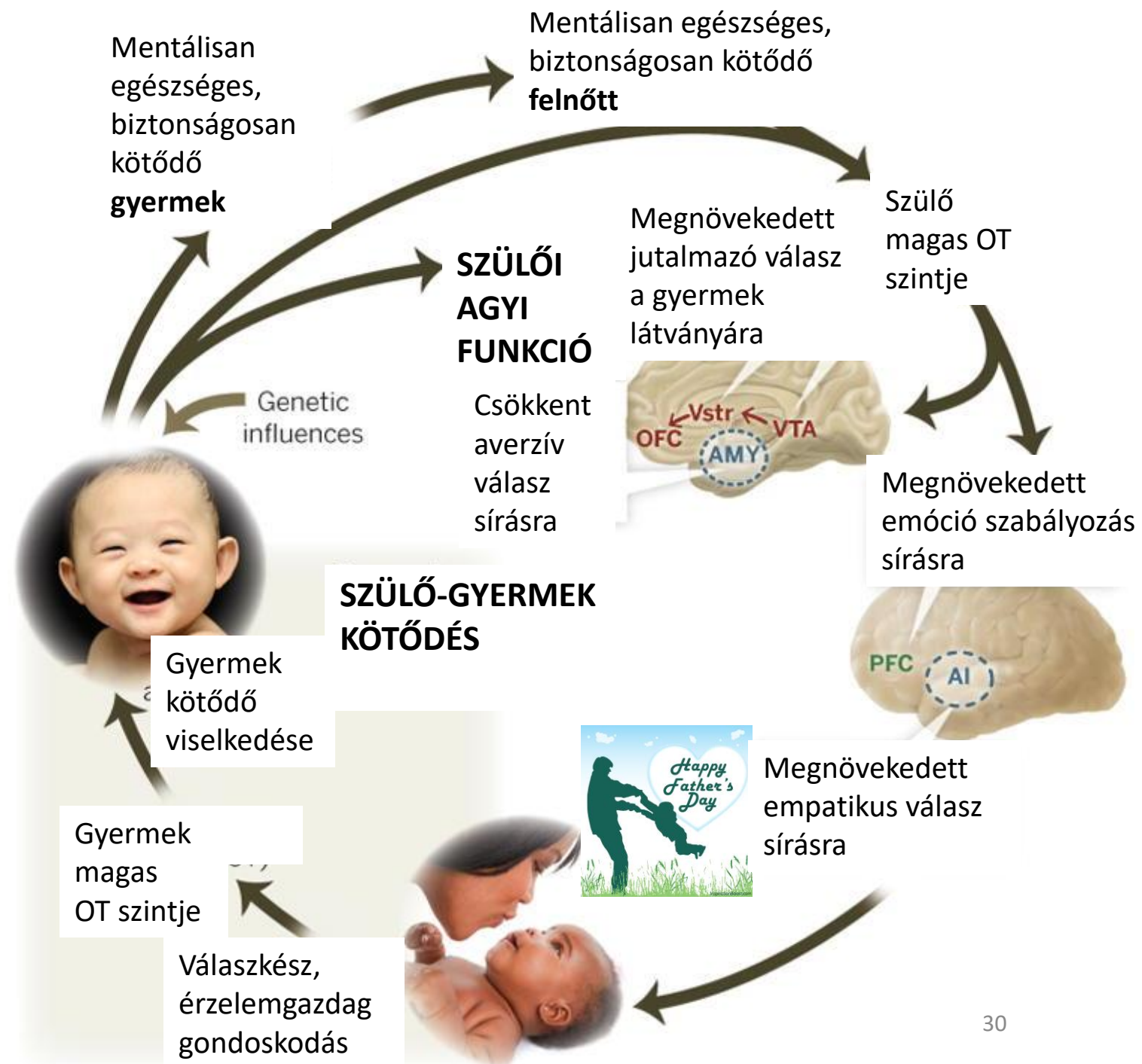
**A szőronya és nem a táplálék jelentette
számukra a biztonságos bázist, ahonnan
indulva bátran fedezték fel a környezetüket.**

Biztonságos kötődés intergenerációs transzmissziója

A kötődés fontos mindkét szülőhöz

A biztonságos kötődés modulálja a stresszválaszt, segíti az önregulációt és a szociális készségeket.

Rilling, J. K., & Young, L. J. (2014). The biology of mammalian parenting and its effect on offspring social development. *Science*, 345,

A human agresszió nem evolúciós jelenség

- Mit tehetünk? - A szülőkkel és családokkal megismertetni
 - a felnőttkori humán agresszió gyökerét
 - szülőket és “alloszülőket” felvilágosítani arról, hogy mik a gyermek szükségletei az első napokban, hetekben és években. (EDN elemei)

Az új drótanya a virtuális világ (TV, mobil telefon, skype ...)

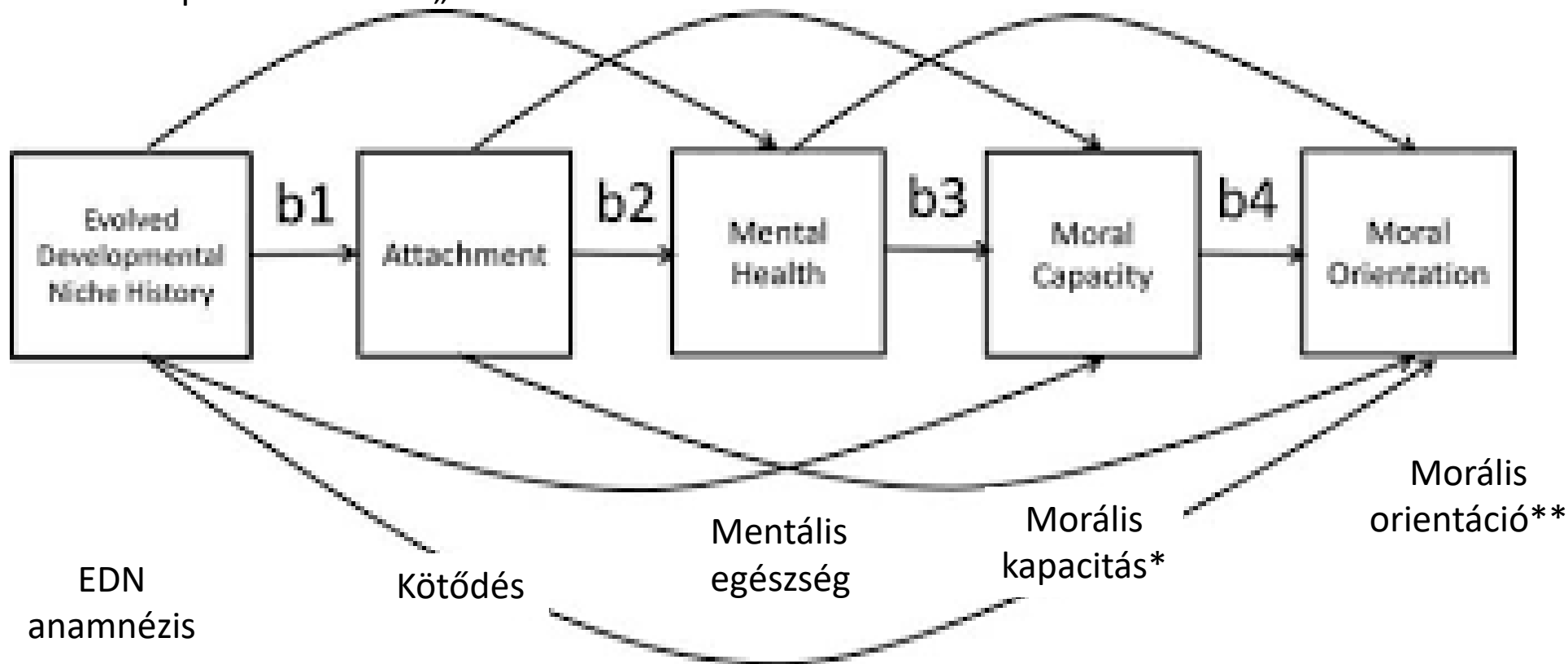
Szabó Eszter Judit

- A boldogság illúziója gombnyomásra
- A társas kapcsolat, kommunikáció a virtuális térre szűkül.
- Abba menekülünk vagy amiatt elfelejtjük a társas kapcsolatokat, törődést, elmarad az érintés.

EDN gyermekkorban –kapcsolat a felnőttkori pszichopatológiával

EDN Evolved Developmental Niche- „fészek”

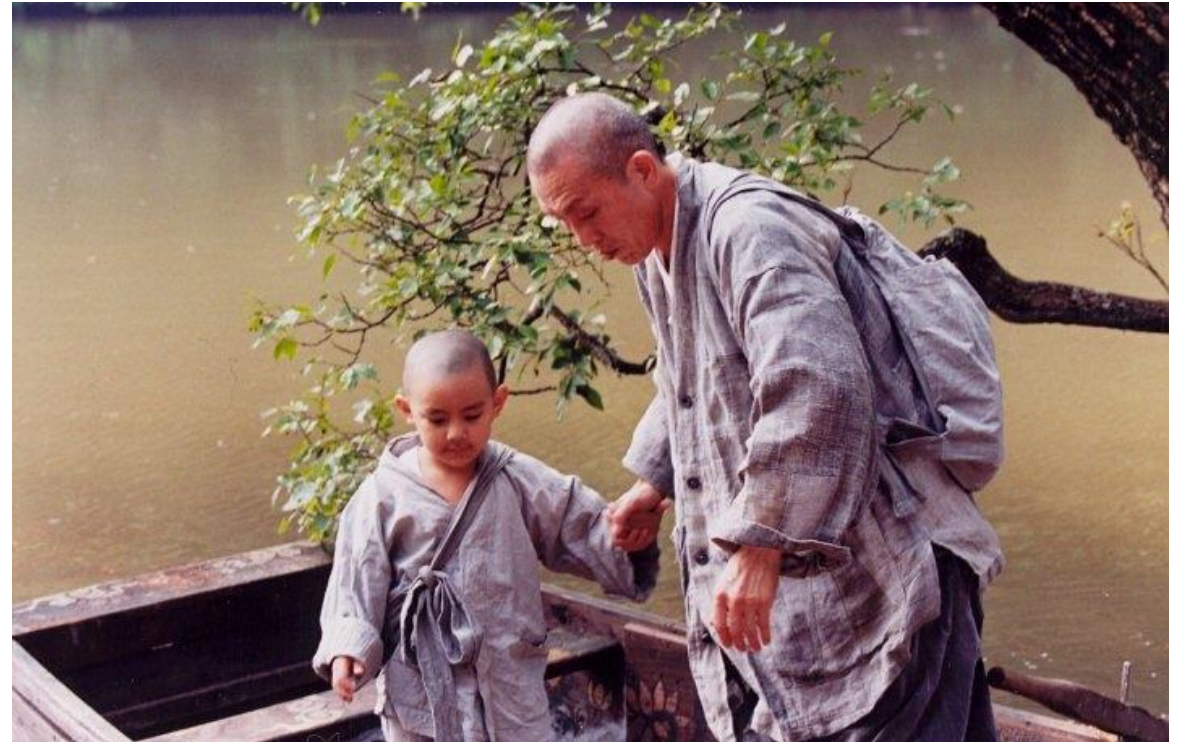

***Morális kapacitás:** az egyén képes moralitással összefüggő döntéseket hozni.

****Morális orientáció** - erkölcsi értékrend és ennek megfelelő viselkedés

Narvaez, D., Wang, L., & Cheng, Y. (2016). The evolved developmental niche in childhood: Relation to adult psychopathology and morality. *Applied Developmental Science, 20(4), 294-309.*

Morális kapacitás és orientáció fejlesztése – filmajánló: **Tavasz, Nyár, Ősz, Tél... és Tavasz** (Kim Ki-duk filmje 2003)

Vizsgálat 3 kultúrában

- AZ EDN jellemzői és egyéb tényezők összefüggése
 - a morális szocializációval
(morális szocializáció elemei:
empátia, internalizáció – a szociális normák elfogadása, Impulzív reakciók kontrollja,
helytelen cselekvést követő aggodalom)
 - a közösségi boldogulással
(közösségi boldogulás elemei:
empátia, a közösségi élet élvezete, tekintettel lenni másokra,
közösséggel kapcsolatos képzelet, boldogulás, boldogság)
 - a szociális alkalmazkodás zavarával (szociális maladaptáció) – elemei:
szembenállás, viselkedészavar, bizalmatlanság, visszahúzódás, szorongás, depresszió)
- Vizsgált országok: USA, Svájc Kína
- Életkor:3-5 év

A vizsgálatban feltárt legfontosabb összefüggések

- Szülői válaszkészség → biztonságos kötődés, szocializáció igénye, kevésbé agresszív viselkedés
- Jó EDN gyakorlat → korreláció az önregulációval, empátiával, lelkiismerettel.
- Testi fenytés hiánya → erős korreláció a szociomorális kimenetellel.
- Szülői válaszkészség hiánya hajlamosít a depresszióra és a nem megfelelő stresszválaszra.

Narvaez által javasolt változások a pszichológiában az emberi természetet befolyásoló tényezők megítélésében*

Transzdiszciplináris fókusz és kutatás

Jelenségek komplexitása több szakma együttműködését teszi szükségessé, EDN típusú gondoskodás figyelembevétele

Számos tényező, mint a szociális tényezők, epigenetika, neurotoxinok, endokrin diszruptorok, mikrobiom, befolyásolja a személyiséget, az intelligenciát, az emberi környezetet és az egyén biológiai, pszichológiai és szociális egészségét.

A fejlődést alakító fészek (EDN) adaptálása a gyermeknevelésben

Ezen alapuló szakmai segítségnyújtás a szülőknek

Az EDN figyelembevétele - etikai kérdés- szakmai felelősség.

Miért? A csecsemőknek hiányzik az önrendelkezése, és hosszú távú biopszichoszociális jóllétüket a gondozóik és a közösség által megteremtett EDN minősége nagymértékben befolyásolja (epigenetikai modifikáció).

*Narvaez, D., & Witherington, D. (2018). Getting to baselines for human nature, development, and wellbeing. *Archives of Scientific Psychology, 6(1), 205.*

Mit tehetünk?

Értsük meg, hogy
az **emlősfajhoz tartozunk.**
Speciális körülményekre
van szükség
az optimális fejlődéshez- EDN

Értsük meg
az **első életevek**
különös jelentőségét –
későbbi fejlődés és kimenetel
megalapozása

Élesszük fel
az **ősi gyakorlat** elemeit,
korunkhoz adaptálva

Narvaez, D. (2013). Development and socialization within an evolutionary context: Growing up to become "A good and useful human being.". *War, peace and human nature: The convergence of evolutionary and cultural views.* 643-672.

Narvaez, D., Wang, L., & Cheng, Y. (2016). The evolved developmental niche in childhood: Relation to adult psychopathology and morality. *Applied Developmental Science, 20(4), 294-309.*

Jó gyakorlatok az EDN elsősegítésére

Figyelemfelhívás
az EDN-re
(szakma, társadalom)

Várandósság
alatt támogatás

Családbarát
szülészeti ellátás
Családközpontú
koraszülött ellátás

BBKK
Bababarát Kórház Kezdeményezés
Területen
szoptatástámogatás
szakmai + anyacsoportok

Babahordozás,
válaszkész gondozás
segítése

Anya-csecsemő
aludjon
szoros közelségben
1 évig
(American Academy of Pediatrics))

Játékban
önállóság támogatása

Közösségi
támogatás

Kapcsolat
elősegítése
a természettel

**“HA VÁLTOZTATUNK EGY TÖRTÉNET KEZDETÉN,
AZ EGÉSZ TÖRTÉNETET MEGVÁLTOZTATJUK.”**

Raffi Cavoukian

“a gyermekek trubadúrja”, énekes, dalszerző

Égető kérdés

Remélhetjük-e, hogy
a szakma, a szülők, a közösség és a társadalom
elismeri a fejlődést segítő fészkek elemeinek fontosságát abban,
hogy a felnövekvő generáció (és a társadalom)
boldogabb legyen?

Irodalomjegyzék

- Field, T. (2010). Touch for socioemotional and physical well-being: A review. *Developmental Review*, 30, 367-383.
- Gleason, T. R., & Narvaez, D. (2019). Beyond Resilience to Thriving: Optimizing Child Wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 9(4), 59-78.
- Jeong J, Bliznashka L, Sullivan E, Hentschel E, Jeon Y, et al. (2022) Measurement tools and indicators for assessing nurturing care for early childhood development: A scoping review. *PLoS Global Public Health* 2(4), e0000373.
- **kindredworld.org website**, melyben részletesen olvasható a Darcia Narvaez és munkacsoportja által képviselt koncepcióról
- Lester, B. M., Conradt, E., LaGasse, L. L., Tronick, E. Z., Padbury, J. F., & Marsit, C. J. (2018). Epigenetic programming by maternal behavior in the human infant. *Pediatrics*, 142(4).
- Lickliter, R., & Harshaw, C. (2010). Canalization and malleability reconsidered: The developmental basis of phenotypic stability and variability. In D. E. Hood, C. T. Halpern, G. Greenberg, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of developmental science, behavior, and genetics* (pp. 491–525).
- Narvaez, D. (2013). Development and socialization within an evolutionary context: Growing up to become “A good and useful human being.”. *War, peace and human nature: The convergence of evolutionary and cultural views*. 643-672.
- Narvaez, D., Wang, L., & Cheng, Y. (2016). The evolved developmental niche in childhood: Relation to adult psychopathology and morality. *Applied Developmental Science*, 20(4), 294-309.
- Narvaez et al. (2019). Evolved developmental niche provision report: Moral socialization, social thriving, and social maladaptation in three countries. *SAGE Open*, 9(2), 2158244019840123.
- Narvaez, D., & Witherington, D. (2018). Getting to baselines for human nature, development, and wellbeing. *Archives of Scientific Psychology*, 6(1), 205.
- Narvaez, D., & Duckett, L. (2020). Ethics in early life care and lactation practice. *Journal of Human Lactation*. 36, 1-10.
- Rilling, J. K., & Young, L. J. (2014). The biology of mammalian parenting and its effect on offspring social development. *Science*, 345,
- Tarsha, M. S., & Narvaez, D. (2019). Early Life Experience and Aggression. *Peace Review*, 31(1), 14-23.
- WAIMH. (2016). WAIMH position paper on the rights of infants.
- WHO (2018). Nurturing care for early childhood development